

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.246

*Дзяди́кевич Ю.В.,
д.т.н., професор кафедри економіки та
менеджменту природокористування,
Тернопільський національний економічний університет*

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕНЕРГЕТИКИ ЯК НАПРЯМ ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Енергетика ввійшла в усі сфери економічної діяльності країни і забезпечує функціонування всіх галузей національного господарства, а також вносить значний вклад у формування дохідної частини бюджету та надходження валютних коштів. Саме тому енергетична безпека є однією з найважливіших складових економічної безпеки будь-якої держави. В зв'язку з тим, пошук напрямів підвищення енергетичної безпеки для нашої держави є дуже актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі вивчення складових елементів енергетичної безпеки України присвячена низка робіт, зокрема В. Гейця, А. Мазаракі, В. Лойка, В. Євтушевського, С. Єрмілова, А. Шевцова, В. Федорової та ін. Однак у роботах недостатньо висвітлені окремі аспекти, що впливають на енергетичну безпеку країни. Це зумовило необхідність більш глибокого дослідження можливих напрямів підвищення енергетичної безпеки України.

Постановка завдання. Метою роботи є аналіз стану енергетики України та окреслення шляхів, які підвищували б її економічну безпеку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складна ситуація у сфері енергетичної безпеки України вимагає пошуку напрямків, які сприяли б її підвищенню. Одним із них є державне регулювання енергетики, однак воно вимагає удосконалення. Державне регулювання передбачає низку варіантів діяльності керованих об'єктів, які забезпечують їх ефективне функціонування.

Система державного регулювання не зменшує ролі виконавчої влади в державному управлінні, оскільки державне управління та державне регулювання мають єдину мету, тому принципової різниці між ними немає. Державне регулювання має забезпечувати бажаний для суспільства кінцевий результат реалізації його потреб та інтересів. Якщо цього не відбувається, то формат державного регулювання необхідно замінити на повноцінне виконання функцій державного управління.

Державне регулювання спрямоване на:

- задоволення суспільних і державних потреб й інтересів;
- організацію спільної діяльності та праці людей;
- реалізацію положень Конституції України, законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів;

- здійснення основних завдань держави, спрямованих на захист інтересів усього суспільства, забезпечення громадського блага, підтримання порядку та виконання інших загально соціальних завдань [1].

Державне регулювання повинно:

- сприяти захисту, здійсненню та відновленню суспільних і державних інтересів;
- організації й упорядкуванню системи соціальних відносин.

Аналіз літературних джерел свідчить про те, що питанню вдосконалення державного регулювання в енергетичній сфері приділяється ще мало уваги, а це негативно впливає на енергетичну безпеку України [2-5].

Державне регулювання енергетики - це вплив держави відповідними засобами на відтворювальні процеси в енергетиці та процеси споживання енергетичної продукції з метою зорієнтувати суб'єктів господарювання й окремих громадян на досягнення цілей і пріоритетів державної політики суспільного розвитку. Державне регулювання – це майже всі функції держави, які пов'язані з економічною та соціально-економічною діяльністю та повинні забезпечити умови функціонування ринкової економічної системи [1].

У ринкових умовах господарювання державне регулювання енергетики – це система типових заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру. Державне регулювання енергетики здійснюється державними органами у межах чинного законодавства під час задоволення енергетичних інтересів між будь-якими суб'єктами в державі [4].

Удосконалення державного регулювання може відбуватися двома основними напрямками. Перший – це покращення організаційної структури та функціонального наповнення органу державного регулювання енергетики. Другий - удосконалення нормативно-правової бази державного регулювання енергетики. Ці напрями дають змогу збалансувати інтереси виробників і постачальників паливно-енергетичних ресурсів, їх споживачів і держави [1].

Державне регулювання в енергетичній галузі потребує вдосконалення у кожній із складових паливно-енергетичного комплексу, зокрема: електроенергетиці, ядерній енергетиці, нафтогазовій галузі, вугільній промисловості, теплоенергетиці, відновлюваних і нетрадиційних джерел енергії. У них державне регулювання має своє значення, методи та цілі впливу [6].

Яскравим прикладом удосконалення державного регулювання енергетики є введення в дію Указом Президента України «Концепції вдосконалення державного регулювання природних монополій». Під природними монополіями прийнято розуміти «стан товарного ринку, за якого задоволення попиту на цьому ринку є більш ефективним, за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва (у зв'язку із суттєвим зменшенням витрат виробництва на одиницю товару зі зростанням обсягів виробництва), а товари (послуги), які виробляють суб'єкти природних монополій, не може бути замінено у споживанні іншими товарами (послугами), оскільки попит на цьому товарному ринку менше залежить від зміни цін на дані товари (послуги), ніж попит на інші товари (послуги)» [2].

Впровадження ринкових відносин в економіці України та дальший розвиток приватної власності потребують нових підходів до управління економікою з поступовою заміною прямого адміністративного втручання на встановлення правових меж щодо здійснення економічної діяльності та рівня регулювання діяльності суб'єктів господарювання, які виробляють (реалізують) товари на ринку, що перебуває у стані природної монополії, та діяльності суб'єктів господарювання, які діють на суміжних ринках, а також адаптації законодавства України з питань державного регулювання природної монополії до законодавства Європейського Союзу [2].

Концепцію спрямовано на забезпечення державою захисту конкуренції підприємницькій діяльності, зокрема: не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Концепція визначає проблеми та шляхи їх вирішення у сфері природних монополій, а це стосується й енергетики, оскільки більшість її складових є природними монополіями. Необхідно зазначити, що положення, викладені в Концепції, вирішують проблеми державного регулювання енергетики лише частково, а це призводить до погіршення стану енергетичної безпеки України. Отже, необхідно на державному рівні розробити та схвалити Концепцію вдосконалення державного регулювання енергетики, у якій буде деталізовано проблеми державного регулювання та запропоновано шляхи їх поетапного розв'язання. Це створить умови для ефективного забезпечення енергетичної безпеки України та зміцнить її суверенітет.

З метою розв'язання питання щодо діяльності державних органів у сфері енергетики Національною комісією регулювання електроенергетики було розроблено документ «Державне регулювання енергетики в Україні» [3]. У ньому зазначено, що соціальна держава повинна поставити монополіста у жорсткі рамки – і споживач буде задоволений. Проте йти на повідку у споживача та визначати для монополіста гранично низькі ціни і жорсткі умови роботи теж неправильно. Будь-яка монополія мусить розвиватися та модернізуватися, а для цього потрібні довгострокові вкладення, які з погляду сьогодення споживачеві не дуже цікаві. Не здійснивши нині цих вкладень, завтра ми відчуємо дефіцит у товарах, послугах, що виробляються природними монополіями або їхня якість буде неприйнятно низькою.

Отже, наявний конфлікт між органами управління галузі природної монополії, які намагаються модернізувати підпорядковану їм галузь і отримувати чималі прибутки, та споживачами, які не хочуть за рахунок своєї кишені фінансувати галузь, водночас прагнучи отримувати товари і послуги високої якості відповідно до міжнародних стандартів.

В умовах впровадження ринкових відносин в економіці та в енергетиці зокрема, основними завданнями державного регулювання господарської діяльності на ринках, які перебувають у стані природної монополії, та суміжних до них ринках у паливно-енергетичному комплексі України є:

- збалансування інтересів суспільства, суб'єктів природних монополій та споживачів енергоресурсів;

- забезпечення права споживачів паливно-енергетичних ресурсів на отримання товарів і послуг стандартизованої якості за економічно обґрунтованими цінами;

- сприяння конкуренції у сфері виробництва, видобутку, зберігання та транспортування паливно-енергетичних ресурсів з метою забезпечення ефективного функціонування галузей паливно-енергетичного комплексу та раціонального використання енергоносіїв;

- формування обґрунтованої цінової та тарифної політики як для суб'єктів природних монополій, так і для суб'єктів, які використовують поновлювані джерела енергії [7].

Ці завдання неможливо виконати без вирішення такого питання як ліцензування. Державне регулювання в енергетичній сфері здійснюється шляхом видачі ліцензій на здійснення діяльності у сфері

виробництва, передачі та постачання електричної енергії, комбінованого виробництва теплової та електричної енергії, виробництва теплової енергії на теплоелектростанціях та установках із використанням нетрадиційних або поновлюваних джерел енергії. Процедура надання ліцензій має бути чітко врегульовано законодавчими актами, вона має бути прозорою та передбачуваною, щоб унеможливити негативну практику упередженої видачі ліцензій. Лише в такому випадку забезпечуватиметься державний вплив і контроль за діяльністю природних монополій і суміжних ринків.

Ліцензування Національною комісією регулювання електроенергетики діяльності суб'єктів господарювання є невід'ємною частиною процесу регулювання та здійснюється не для встановлення штучних обмежень підприємницької діяльності в енергетичній сфері, а з метою сприяння конкуренції на суміжних із монополіями ринках, захисту прав споживачів, що користуються послугами природних монополій, шляхом обмеження влади підприємців, які посідають монополію становити [3].

Доцільним є розробка та прийняття законопроекту, який би врегулював особливості ліцензування в енергетичній галузі. У цьому документі повинно бути узагальнення всього наявного досвіду правового регулювання ліцензування, усунення існуючих неточностей, а також закріплення нових норм, які б ураховували поточний стан справ в енергетиці та сприяли посиленню ролі регуляторного органу щодо виконання головних завдань, а саме:

- захист прав споживачів;
- послуг суб'єктів природних монополій;
- створення умов для добросовісної конкуренції на суміжних ринках;
- удосконалення системи стосунків між учасниками оптового ринку електроенергії та учасниками ринку газу;
- запровадження принципу організаційної єдності в разі видачі національною комісією регулювання електроенергетики ліцензій в електроенергетиці, нафтогазовому комплексі та у сфері тепlopостачання.

Важливим засобом державного регулювання в паливно-енергетичному комплексі є тарифоутворення [1]. Метою державного регулювання тарифів в електроенергетиці є: захист споживачів від завищення ціни на електроенергію та створення механізму оптимального співвідношення економічних інтересів як з боку виробника електричної енергії, так і з боку споживачів електроенергії щодо забезпечення конкурентоспроможності продукції та рівня соціальної захищеності. Водночас для виробника електроенергії створюються такі умови:

- стимулювання оптимізації тарифу на основі використання нової техніки, передових технологій і організаційних рішень у виробничому процесі;
- скорочення непродуктивних витрат;
- підвищення економічної обґрунтованості інвестиційних проектів;
- забезпечення можливості короткострокового та довгострокового прогнозування зміни рівня тарифів на електричну енергію для споживачів.

На сьогодні в українській енергетиці має місце об'єднання двох видів діяльності – передавання електроенергії місцевими мережами та постачання енергії однією юридичною особою, що призводить до перехресного субсидування однієї діяльності за рахунок іншої та до непрозорого тарифоутворення цих видів діяльності.

Тарифи повинні формуватися для всіх без винятку енергопостачальних компаній не за принципом суми витрат і прибутку, що спонукає суб'єктів господарювання до збільшення витрат задля підняття прибутку і не містять стимулів до здійснення інвестицій, а із застосуванням до них механізму з встановленням норм прибутку на вкладені інвестиції та автоматичним корегуванням тарифів у разі зміни інфляційних чинників. Це буде сприяти зменшенню експлуатаційних витрат.

Директивою Європарламенту щодо спільних правил для внутрішнього ринку електроенергії зазначено, що системи розподілу чи передачі енергії повинні експлуатуватися окремими юридичними особами, які мають вертикально інтегровані підприємства. Застосування такого механізму дасть змогу запровадити конкурентне середовище для постачання електроенергії, що призведе до зниження тарифів на електричну енергію та уможливить прозоре здійснення тарифної політики підприємств, які передають електроенергію місцевими мережами [8].

Одночасно з удосконаленням державного регулювання енергетики необхідно вирішити питання підвищення тарифів на електроенергію для всіх категорій споживачів. Необхідно зазначити, що у країнах із ринковою економікою тарифи для побутових споживачів удвічі (а в деяких країнах – у тричі) вищі, ніж для промислових та інших споживачів і перехресного субсидування там не існує. Соціальний захист населення з низькими доходами забезпечується за рахунок таких джерел: адресної державної допомоги населенню, з фондів енергокомпаній, які утворюються за рахунок надходжень від штрафів або з інших джерел [8-10].

Для ефективної реалізації державної енергетичної політики та вдосконалення суспільних відносин у енергетичній сфері, а також для забезпечення державної енергетичної безпеки необхідно розробити концепцію вдосконалення державного регулювання енергетики, яка повинна охоплювати такі положення:

- перелік проблем, які існують у сфері державного регулювання енергетики;

- поетапний аналіз кожної проблеми з метою виявлення ступеня важливості та встановлення черговості вирішення;
 - розробка та обґрунтування пропозицій щодо вирішення проблем у сфері державного регулювання енергетики;
 - розмежування завдань із вирішення основних проблем між різними гілками влади;
 - необхідно визначитися із системою державних органів, які будуть здійснювати державне управління в енергетиці та державне регулювання енергетики;
 - очікувані результати від впровадження розроблених пропозицій щодо вдосконалення державного регулювання енергетики;
 - фінансування впровадження запропонованої концепції державного регулювання енергетики.
- Запропонована концепція має стати основою послідовного та системного вдосконалення державного регулювання енергетики України та водночас важливою ланкою у процесі забезпечення енергетичної безпеки країни.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, на підставі аналізу літературних джерел, присвячених проблемі забезпечення енергетичної незалежності України, можна запропонувати як один із напрямів підвищення енергетичної безпеки країни - державне регулювання енергетики, засобами якого є ліцензування діяльності суб'єктів господарювання і тарифоутворення на електроенергію для всіх категорій споживачів і енергопостачальних компаній.

Бібліографічний список

1. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів [За ред. В.М. Гейця, А.А. Мазаракі]. – К. : КНТУ. – 2008. – 389 с.
2. Концепція вдосконалення державного регулювання природних монополій. Указ Президента України, №921/2007 від 27.09.2007р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/6767.html>
3. Державне регулювання енергетики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icps.com.ua/>
4. Лойко В.В. Енергетична безпека в контексті економічної безпеки [Електронний ресурс] / В.В. Лойко. – Режим доступу: <http://uipp.org.ua/uplo>
5. Пабат А. Сутність та основні поняття енергетичної безпеки як складової економічної безпеки / А. Пабат // Проблеми науки. – 2011. – № 8. – С. 26-30.
6. Євтушевський В. Фактори формування енергетичної безпеки України / В.Євтушевський, А. Кочединова // Вісник Київського національного університету ім.Тараса Шевченка. – 2009. – № 107-108. – С. 15-17.
7. Єрмілов С. Енергетика України: макроекономічний і екологічний контекст [Електронний ресурс] / Єрмілов С. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n41texts/yermilov.htm/>
8. Енергетична безпека України: стратегія та механізми забезпечення / За ред. А.І. Шевцова. – Дніпропетровськ: Пороги. – 2002. – 264 с.
9. Федорова В.А. Перспективи зміцнення енергетичної безпеки України / В.А. Федорова // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. Економіка. – Вип.6. – 2012. – С. 50-55.
10. Regional Indicators European Union (EU). [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.eia.doc.gov/emeu/cabs/euro.html>

References

1. Heiets, V.M., Mazaraki, A.A. (2008), *Priorytety natsionalnoho ekonomichnoho rozvytku v konteksti hlobalizatsiynykh vyklykiv* [Priorities for the national economic development in the context of globalization challenges], KNTU, Kyiv, Ukraine, 389 p.
2. "The concept of improving state regulation of natural monopolies". The Decree of the President of Ukraine no. 921/2007 from 27.09.2007, available at: <http://president.gov.ua/documents/6767.html>
3. "State regulation of energy in Ukraine", available at: <http://icps.com.ua/>
4. Loiko, V.V. "Energy security in the context of economic security", available at: <http://uipp.org.ua/uplo>
5. Pabat, A. (2011), "The essence and the basic concepts of energy security as a component of economic security", *Problemy nauky*, no. 8, pp. 26-30.
6. Yevtushevskiy, V., Kochedynova, A. (2011), "Factors of energy security formation in Ukraine", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka*, no. 107-108, pp. 15-17.
7. Yermilov, S. Energy of Ukraine: macroeconomic and ecological context, available at: <http://ji.lviv.ua/n41texts/yermilov.htm/>
8. Shevtsov, A.I. (2002), *Enerhetychna bezpeka Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zabezpechennia* "Energy security in Ukraine: strategy and mechanisms of ensuring", Porohy, Dnipropetrovsk, Ukraine, 264 p.

9. Fedorova, V.A. (2012), "Prospects for strengthening energy security in Ukraine", *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu, Serie Economics*, issue 6, pp. 50-55.

10. Regional Indicators European Union (EU), available at: <http://eia.doc.gov/emeu/cabs/euro.html>

Дзяди́кевич Ю.В. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕНЕРГЕТИКИ ЯК НАПРЯМ ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Мета. Аналіз стану енергетики України та окреслення шляхів, які підвищували б її економічну безпеку.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання, при цьому були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, а саме: абстрактно-логічний, дедуктивний і системний аналізи. На основі узагальнення наукових джерел, присвячених проблемі підвищення енергетичної безпеки України, досліджено, що державне регулювання енергетики підвищує енергетичну безпеку нашої країни.

Результати. Проведено аналіз складових елементів державного регулювання енергетики України. Встановлено низку чинників, які гальмують розвиток енергетики та впливають на енергетичну безпеку країни. Це вимагає вдосконалення державного регулювання енергетики та вирішити такі завдання, як ліцензування і тарифоутворення. Обґрунтовано доцільність розробки концепції вдосконалення державного регулювання енергетики, яка є важливою ланкою у підвищенні енергетичної безпеки країни

Наукова новизна. На підставі аналізу стану енергетики України та виявлених проблем, запропоновано для підвищення енергетичної безпеки використати державне регулювання енергетики.

Практична значущість. Одержані результати дослідження можуть бути використані підприємствами паливно-енергетичного комплексу для підвищення енергетичної безпеки країни.

Ключові слова: енергетична безпека, державне регулювання, ціноутворення, тариф, конкуренція, енергетична політика, концепція, ліцензування.

Dziadykevych Yu.V. STATE REGULATION OF ENERGY AS A DIRECTION FOR INCREASING ENERGY SECURITY OF UKRAINE

Purpose. The aim of the article is to analyze the state of energy in Ukraine and outline ways that would have increased its economic security.

Methodology of research. The methodological basis of the study is the dialectical method of scientific knowledge, and the general scientific and special methods, namely abstract and logical, deductive and systematic analyzes were used in this article.

On the basis of summarizing the scientific sources devoted to the problem of improving energy security of Ukraine, studied, the implementation of which ensures energy security of our country.

Findings. It has been conducted the analysis of the constituent elements of the state regulation of energy in Ukraine. The number of factors that inhibit the development of energy and influence on country's energy security has been established. It requires improving state regulation of energy and solves tasks such as licensing and tariff setting. It has been substantiated the expediency of development of the concept for improving state regulation of energy, which is an important link in enhancing energy security of the country.

Originality. On the basis of analysis of the energy state in Ukraine and identified problems, it has been proposed for increasing energy security to use state regulation of energy.

Practical value. The obtained results can be used by enterprises of fuel and energy complex to improve energy security of the country.

Key words: energy security, state regulation, pricing, tariffs, competition, energy policy, concept, **licensing**.

Дзяды́кевич Ю.В. ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЕНЕРГЕТИКИ КАК НАПРАВЛЕНИЕ ПОВЫШЕНИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Цель. Анализ энергетики Украины и определение путей, повышающих ее экономическую безопасность.

Методика исследования. Методологической основой исследования является диалектический метод научного познания, при этом были использованы общенаучные и специальные методы исследования, а именно: абстрактно-логический, дедуктивный и системный анализы. На основе обобщения научных источников, посвященных проблеме повышения энергетической безопасности Украины, исследовано, что государственное регулирование энергетики повышает энергетическую безопасность нашей страны.

Результаты. Проведен анализ составляющих элементов государственного регулирования энергетики Украины. Установлен ряд факторов, которые тормозят развитие энергетики и влияют на энергетическую безопасность страны. Это требует совершенствования государственного регулирования энергетики и решить такие задачи как лицензирование и тарифообразование. Необходимо также разработать концепцию совершенствования государственного регулирования энергетики, которая является важным звеном в повышении энергетической безопасности страны

Научная новизна. На основании анализа состояния энергетики Украины и выявленных проблем, предложено для повышения энергетической безопасности использовать государственное регулирование энергетики.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования могут быть использованы предприятиями топливно-энергетического комплекса для повышения энергетической безопасности страны.

Ключевые слова: энергетическая безопасность, государственное регулирование, ценообразование, тариф, конкуренция, энергетическая политика, концепция, лицензирование.